

Original Research

***Changes in the Lives of Adolescent Girls after
Maternal Death: A Phenomenological***

Asieh Shariatmadar¹
Noosheen Taghdisi²

Abstract

Objective: Mother's mourning during adolescence has a profound effect on adolescents. according to importance of subject; The aim of this study was to study the lived experiences of young girls in the field of stress after maternal death in adolescence. **Method:** This research has been done with a qualitative approach and phenomenological method. The study population consisted of adolescent and young girls aged 20 to 30 years who lost their mother during adolescence. Participants were selected to be available online. The interview data collection method was semi-structured. **Results:** From the coding of information obtained after data analysis and coding, 8 themes of pressure, direct consequences of maternal absence, role overload, lack of maternal support in life milestones, damage in interpersonal relationships, post-mortem pressure Feeling of loneliness, academic failure and negative emotional pressure were extracted. The findings showed that the vast changes that occur in the adolescent girl's life after the loss of the mother require strong resources to cope with the pressure of change, and the effects of the loss are almost lifelong. Based on the findings, it is possible to develop educational programs to reduce the psychological stress of adolescent girls after the loss of the mother.

1. Assistant Professor, Department Of Counseling, Faculty Of Education And Psychology, University Of allameh tabatabaea, tehran, Iran. s_shariatmadar@yahoo.com.

2. Corresponding Author. Master of Consoulting, Department of Counseling, Faculty of Education and Psychology, University of Allameh Tabatabaea, Trhran, Iran. N.taghdc@yahoo.com. **(Corresponding Author)**

Submit Date: 2022/3/4

Accept Date: 2022/1/6

Keywords

Grief, Adolescent, Mother, Stress.

Introduction

One of the most important and stressful stages in the family; Adolescence is the family of children. Identity formation is also one of the important topics of this period and adolescents who in this critical period may suffer from anxiety and mental disorders in the future. Adolescence is important for girls because of the special emotional, physical and cultural conditions and the role of the mother as the closest emotional person to her daughter. During this period; The mother informs her teenage daughter about the issues and problems of puberty as well as friendships. Given the importance of the mother's presence during this period, one of the biggest blows possible during this period; It's the loss of a mother to a teenage girl that can have far-reaching effects on her.

Methodology

The present study was performed by phenomenological method. This study was conducted to investigate the lived experiences of young girls in the field of psychological stress after maternal death. The study population consisted of adolescent and young girls aged 20 to 30 years who lost their mothers during adolescence. Sample members were selected to be available through cyberspace. Participants were interviewed semi-structurally. Interviews were conducted with questions about post-mortem stress from participants. Questions such as: You may go back to previous memories and say what psychological pressures did you experience in life after your mother died? What were the differences in your life? The interview continued until the data was saturated. The sample size was 12 people. After the interview, the statements of the participants were coded and analyzed. From the analysis of the research question; 40 sub-codes and 8 main codes were obtained. The 7-step Klaizi method was used to analyze the data.

Findings

After repeated study and coding of interviews in the first axis, the lived experiences of young girls in the field of psychological stress after maternal

death were reviewed and 20 sub-themes were extracted which were included in the following 6 main components. "Pressure of direct consequences of motherlessness, role overload, lack of mother support in life milestones, damage to interpersonal relationships, feelings of loneliness, academic failure, stress of negative emotions." At the core was summed up the "sweeping changes that take place in the life of a teenage girl after the loss of her mother, the need for strong resources to cope with the pressure of change, and the effects of the loss are almost lifelong".

Result

The present study studies the lived experiences of young girls in the field of stress after maternal death in adolescence through phenomenological method. Numerous studies have been conducted on mourning and its consequences. The results of this study are based on the results of Chapman (1977), Bartlett and Harrocks (quoted by Adams et al., 1977; translated by Attaran and Bagheri, 1373), Elizar and Kaufman (1982), Akok and Demo, 1988, quoting McLanhan and Roshoton, 2002.) Brent, Inspired, Donho & Walker (2009) and Gretler, Martinez, Levin, Bertozy (2004), Scholes et al. (2001) and Boerner et al. (2004), Warden (translated by Firooz Bakht, Beigi, 2003) Is consistent. One of the apparent causes of stress in adolescent girls who have lost their mother is; Lack of emotional relationships, lack of motherly regret and anger are reminders of the mother's absence. Lack of social support is the most essential factor in predicting adverse outcomes in burnout. They have a severe academic decline, show less interest in attending school, and are often physically weaker than normal children. Overload is a role in the absence of the mother causes the children to fill the vacancy by accepting the role and responsibilities of the mother, which sometimes burdens the children and causes psychological stress and feelings of anger towards others. "Overall, the profound changes that occur in a teenage girl's life after the loss of her mother require strong resources to cope with the pressures of change, and the effects of the loss, if left unresolved, are almost lifelong".

References

- Adams, S. (1997). Psychology of children deprived of a father. Translated by Khosro Bagheri & Mohammadreza Attaran. Tehran publishing: Manadi Tarbiat Cultural Institute. (In Persian)
- Azadi, M. (2006). Divorce and its relation to children's mental health. *Journal of Bar Association*, 53(109), 0-0. (In Persian)
- Bailey, E., Katherine, D., Michael, J. & Kral, S. (2000). Factor structure of the grief experience questionnaire (GEQ). *Journal of Death Studies*, 24(8), 721-738.
- Bartlett, C. J. & Horrocks, J. E. (1958). A study of the needs status of adolescents from broken homes. *The Journal of Genetic Psychology*, 93(1), 153-159.
- Behrouz, B. (2016). The effectiveness of group therapy and acceptance and commitment (act) on post-traumatic stress disorder (ptsd) coping style and self-efficacy in girls with abnormal grief. *Journal of Clinical Psychology*, 4(7), 81-92. (In Persian)
- Bireda, A. D. & Pillay, J. (2018). Perceived parent-child communication and well-being among Ethiopian adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*, 23(1), 109-117.
- Cerel, J., Fristad, M., Verducci, J. & Weller, E. (2006). Childhood bereavement psychopathology in the two years post parental death. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 45, 681-690.
- Chapman, M. (1977). Father absence, stepfathers, and the cognitive performance of college students. *Journal of Child Development*, 48(3), 1155-1158.
- Cohen, J. A., Mannarino, A. P. & Staron, V. R. (2006). A pilot study of modified cognitive-behavioral therapy for childhood traumatic grief (CBT-CTG). *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45(12), 1465-1473.
- Darling, N. & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Journal of Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Emami Sigaroudi, E., Dehghan Naieri, N., Rahnavard, Z. & Nouri, S. (2013). Qualitative research methodology: Phenomenology. *Journal of Comprehensive Nursing and Midwifery*, 22(2), 56-63. (In Persian)

- Esmailpour, K. & Bakhshalizadeh Moradi, M. (2014). Intensity of grief reactions due to the death of first-degree relatives. *Journal of Iranian Psychiatry and Clinical Psychology*, 8(4), 33-36. (In Persian)
- Fazel, A. (2003). Relationship between family efficiency and coping strategies with adolescent orphans in Tehran. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaea, Iran. (In Persian)
- Glading, S. (1998). Family therapy, history of theory and application. Translated by farshad bahari. Tehran publishing: Tazkieh. (In Persian)
- Golkari, T., Kalantari, M. & Abedi, A. (2015). The effect of behavioral psychological interventions on emotional and behavioral problems of adolescent girls deprived of a father. *Journal of Knowledge and Research in Applied Psychology*, 15(57), 16-24. (In Persian)
- Guilamo-Ramos, V., Jaccard, J., Dittus, P. & Bouris, A. M. (2006). Parental expertise, trustworthiness, and accessibility: Parent-adolescent communication and adolescent risk behavior. *Journal of Marriage and Family*, 68(5), 1229-1246.
- Hogan, N. S., Worden, J. W. & Schmidt, L. A. (2004). An empirical study of the proposed complicated grief disorder criteria. *OMEGA: The Journal of Death and Dying*, 48(3), 263-277.
- Jackson, S. & Goossens, L. (2020). *Handbook of adolescent develop.* London: Psychology Press.
- Javidkheiri, S. (2017). The effect of mindfulness-based cognitive therapy group training on adjustment and anger control skills in adolescent girls in dormitory complex. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaea, Iran. (In Persian)
- Kahndani, A., Shirazi, F. & Asgari, F. (2016). Adolescence and its relation to identity crisis. International congress of Psychology and culture of life. Tehran. (In Persian)
- Kheirkhah, M., Makari, H., Neisani Samani, L. & Hoseini, A. (2014). The relationship between anxiety and self-esteem in adolescent girls. *Journal of Iranian Nursin*, 26(88), 19-29. (In Persian)
- Khodayarifard, M. & Abedini, I. (1995). A report on a case of psychodynamic treatment of panic disorder with a focus on their subject and psychological

- relationships. *Journal of Psychology and Educational Science*, 2(35), 39-61. (In Persian)
- Khosravi, Z., Akbarzadeh, N. & Hadjian, F. (1997). The role of pathological and normal grief in the prevalence of mental disorders among adolescents. *Journal of Psychiatry Clin Psychol*, 3(1), 32-40.
- Kraskian, A. A. (2016). Psychological tests; family relations index. *School of Educational Development*. London: Psychology Press.
- Lotfabadi, H. (2010). *Applied Psychology of Adolescence and Youth*. Tehran: National Organization of Adolescents. (In Persian)
- Mahdavi, M. & Mirsadow, T. (2003). The impact of father loss on the family, a sociological study of the impact of father's death on adolescent social injuries. *Journal of Humanities*, 35, 390-395. (In Persian)
- Malkinson, R. (2010). Cognitive-behavioral grief therapy: The ABC model of rational-emotion behavior therapy. *Journal of Psychologijске Teme*, 19(2), 289-305.
- Martin, T. & Worden, J. W. (2018). *Grief counseling and grief therapy. A Handbook for the Mental Health Practitioner*. New York: Springer Publishing Company.
- Mason, C. A., Cauce, A. M., Gonzales, N. & Hiraga, Y. (1994). Adolescent problem behavior: The effect of peers and the moderating role of father absence and the mother-child relationship. *American Journal of Community Psychology*, 22(6), 723-743.
- Mirzaei, F., Shakerinia, I. & Asghari, F. (2016). The associations between parent-child relationship and aggressive behavior among students. *Journal of Child Mental Health*, 2(4), 21-34.
- Misaghi, A. (1998). Investigating the relationship between fatherlessness and anxiety and depression in high school students under the auspices of the Imam Khomeini Relief Committee in Tehran province. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences. Allameh Tabatabaee, Iran. (In Persian)
- Mishra, A. & Sharma, A. K. (2001). A clinico-social study of psychiatric morbidity in 12 to 18 years school going girls in urban Delhi. *Indian Journal of Community Medicine*, 26(2), 71

- Mohammadion, S. (1997). The relationship between fatherlessness and self-concept in control students and its comparison with non-control students in the middle school of Shahed schools in Tehran and Gonbad Kavous. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaee, Iran. (In Persian)
- Motahedin, M. (2015). Be a wise friend of girls. *Journal of Success*, 27. (In Persian)
- Najafi Elmi, M. (2011). Information Technology, Adolescents and Identity Crisis. *Journal of rahavardenoor*, 9(32), 12-32. (In Persian)
- Navabinejad, S. (2018). Normal and abnormal behavior of children and adolescents and ways to prevent and treat abnormalities. Tehran: Parents and Teachers Community. (In Persian)
- Neisi, E., Najarian, B. & Pourfaraji, F. (2002). Comparison of academic performance, mental and physical health of fatherless male students according to the moderating role of social support in the first grade of Ahvaz city. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 8(3,4), 68-86. (In Persian)
- O'Byrne, K., Haddock, C. K., Poston, W. S. & Institute, M. A. H. (2002). Parenting style and adolescent smoking. *Journal of Adolescent Health*, 30(6), 418-425.
- Offrey, L. D. & Rinaldi, C. M. (2017). Parent-child communication and adolescents' problem-solving strategies in hypothetical bullying situations. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 251-267.
- Pearce, L. D. & Axinn, W. G. (1998). The impact of family religious life on the quality of mother-child relations. *American Sociological Review*, 63(6), 810-828.
- Pershay, M. (2012). Grief in teens: Helping teens adjust to grief. Translated by Javad Mahmoudi Gharaee, Alireza Azizi & Azadeh Mirzaee. Tehran Publishing: Ghatreh.
- Piravivenk, M. (2020). Phenomenology of the way of thinking and research. *Journal of Philosophical Research*, 13(29), 127-144. (In Persian)
- Sadouk, B. & Sadouk, V. (2007). Psychiatric Summary. Translated by Farzin Rezaee. Tehran Publishing: Arjmand. (In Persian)

- Sajadian, P. (2013). Providing a structural model of risk factors for critical grief and its relationship with post-traumatic stress disorder in bereaved children and adolescents of Afghan migrants. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Science, Isfahan University of Science and Research. (In Persian)
- Soleimani, G. (2004). Investigating the absence of mother on the personality traits of orphaned and normal students. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Esfahan, Iran. (In Persian)
- Taheri, M. (2011). The relationship between parental marital adjustment and parent-child relationship with self-esteem and social skills in adolescent. Masters Degree in Clinical Psychology-Family Therapy, University of Science and Culture, Iran.
- Youngs, D. (2020). *The life-cycle in Western Europe, c. 1300-c. 1500*. Publication: Manchester University.
- Yousefpour, N., Akbari, A. & Samari, E. (2017). Evaluation of the effectiveness of psychotherapy based on improving the quality of life on reducing depression in patients with complex grief. Congress of Clinical research and counseling. Tehran. (In Persian)
- Yu, S., Clemens, R., Yang, H., Li, X., Stanton, B., Deveaux, L., ... & Harris, C. (2006). Youth and parental perceptions of parental monitoring and parent-adolescent communication, youth depression, and youth risk behaviors. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 34(10), 1297-1310.
- Zarb, M. (2004). Evaluation and cognition, adolescent behavior therapy. Translated by Mohammad Khodayari & Yasaman Abedini. Tehran Publishing: Roshd. (In Persian)

تغییرات زندگی دختران نوجوان پس از فوت مادر: یک مطالعه پدیدارشناختی

آسیه شریعتمدار^۱

نوشین تقدیسی^۲

چکیده

سوگ مادر در دوران نوجوانی، اثرات گسترده‌ای بر نوجوان می‌گذارد. با توجه به اهمیت موضوع؛ پژوهش حاضر با هدف مطالعه تجرب زیسته دختران جوان در زمینه فشار روانی بعد از فوت مادر در دوران نوجوانی انجام شده است. از نظر روش، این پژوهش با رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی انجام شده است. جامعه مورد مطالعه شامل دختران نوجوان و جوان در سن ۲۰ تا ۳۰ سالگی بود که در دوران نوجوانی مادر خود را از دست داده‌اند. مشارکت‌کنندگان به صورت در دسترس از طریق فضای مجازی انتخاب شدند. روش گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه‌ساختار یافته بود. یافته‌های به‌دست آمده بعد از تحلیل داده‌ها و انجام کدگذاری‌ها، شامل ۸ مضمون فشار پیامدهای مستقیم فقدان مادر، اضافه بار نقش، فقدان حمایت مادر در نقاط عطف زندگی، آسیب دیدن در روابط بین فردی، فشار مربوط به تشریفات پس از فوت، احساس تنهایی، شکست تحصیلی و فشار احساسات منفی می‌باشد. این یافته‌ها نشان داد تغییرات گسترده‌ای که پس از فقدان مادر در زندگی دختر نوجوان روی می‌دهد، به منابع نیرومندی برای مقابله با فشار ناشی از تغییرات نیاز دارد و اثرات فقدان تقریباً مادام‌العمر است. لذا باید برنامه‌ای آموزشی جهت کاهش فشار روانی دختران نوجوان پس از فقدان مادر تدوین گردد.

۱. استادیار گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

s_shariatmadar@yahoo.com

۲. کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

n.taghdc@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۶

واژگان کلیدی

سوغ، نوجوان، مادر، فشار روانی.

مقدمه و بیان مسئله

خانواده اصلی‌ترین نهاد جامعه و مهم‌ترین الگوی رفتار اجتماعی است. بی‌تردید چگونگی روابط میان اعضای آن، به‌ویژه کیفیت روابط والدین با فرزندان در شکل‌گیری شخصیت و رشد اجتماعی، عاطفی و عقلانی فرزندان نقش و اهمیت فراوانی دارد (کراسیکیان^۱، ۲۰۱۶). ازجمله فعال‌ترین و هیجان‌آورترین مراحل در چرخه زندگی خانوادگی، دوران نوجوانی است (گلادینگ^۲، ۱۳۹۷). نوجوانی دوره‌ای از ایجاد تغییرات جسمی، شناختی، اجتماعی-عاطفی، محیطی و یک دوره پویا و هیجانی، برای افراد است که شامل افزایش توانایی در تفکر، شروع بلوغ و تغییر در روابط با خانواده، دوستان، مدرسه و اجتماع، نقش‌های خانوادگی، مسئولیت‌ها و ایجاد جهت‌گیری جدیدی برای آینده به‌عنوان بزرگسالان مستقل و مولد است (یانگس^۳، ۲۰۲۰). نوجوانی که سرآغاز تحولات و تغییرات جسمی، روانی و اجتماعی است، ممکن است با مشکلاتی مانند نگرانی در مورد آینده تحصیلی و شغلی، مشکلات جنسی، ناراحتی، افسردگی، تعارض با والدین و همسالان همراه باشد (جکسون و گوسنس^۴، ۲۰۲۰).

رابطه والد-فرزند، یکی از عوامل محافظت‌کننده در برابر خطر مشکلات روانی و رفتاری فرزندان است (گولامو-رومنس و همکاران^۵، ۲۰۰۶). تعاملات والدین نقش مهمی در رشد سالم فرزندان ایفا می‌کند. کیفیت رابطه والد-فرزند، احتمال پیشرفت تحصیلی و عزت نفس را در فرزندان کاهش می‌دهد (برد و پلی^۶، ۲۰۱۷). مطالعات نشان می‌دهد تعاملات مثبت والدین و فرزندان با کاهش افسردگی (یو و همکاران^۷، ۲۰۰۶)، راهبردهای حل مسئله (آفری و رینالدی^۸،

1. Krasikian
2. Gladding
3. Youngs
4. Jackson & Goossns
5. Guilamo-Ramos et al
6. Bireda & Pillay
1. Yu et al
2. Offrey & Rinaldi

۲۰۱۴)، پرخاشگری (میرزایی کوتنایی و همکاران، ۲۰۱۶)، مهارت‌های اجتماعی (طاهری، ۲۰۱۱) و سازش‌یافتگی و حرمت نوجوانان دختر ارتباط دارد.

در خانواده، یک ارتباط عاطفی بین پدر و مادر با بچه‌ها برقرار می‌شود. دوره نوجوانی برای دختران و پسران دوره پیچیده‌ای است. اما با توجه به تفاوت نقش‌های اجتماعی و شرایط جسمانی، مشکلات دختران در جامعه بیش از پسران است (خیرخواه و همکاران، ۱۳۹۲).

تغییرات دوران بلوغ برای دختران به خاطر شرایط خاص عاطفی، جسمی و فرهنگی اهمیت ویژه‌ای دارد و نقش مادر به‌عنوان نزدیک‌ترین فرد عاطفی به دختر که هنوز به شدت وابسته به او است، اهمیت می‌یابد (پرشای^۱، ۲۰۱۲). در این دوران، دختر، مادر را الگویی برای دستیابی به هویت فردی، فرهنگی و خانوادگی قرار می‌دهد و مادر با برقراری رابطه عاطفی عمیق با دختر، او را در شناخت بهتر خود و دستیابی به یک هویت سالم یاری می‌رساند. مادر به دلیل نزدیکی عاطفی با دختر نوجوانش در مورد تغییرات جسمی و روحی، مشکلات و مسائل این دوران، صحبت می‌کند تا نوجوان بتواند این مسیر را با کمترین اضطراب بگذراند (متحدین، ۱۳۹۳). گل‌کاری و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود دریافتند که از دست دادن والدین یکی از بزرگترین ضربه‌هایی است که می‌تواند در این دوران به نوجوانان وارد شود. زیرا، فقدان واقعی والدین به تغییرات بسیاری منجر می‌شود که ابعاد زندگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

از نظر واکنش‌های روانی، سوگ پیچیده‌ای است که پس از تجربه مرگ عزیزان ایجاد می‌شود (بیلی و همکاران^۲، ۲۰۰۰) و عوارضی مانند افسردگی شدید، بی‌خوابی، کاهش وزن، بی‌اشتهایی و نظایر آن را به دنبال دارد که حداقل دو ماه دوام می‌یابند و از آن تحت عنوان اختلال روانی یاد می‌شود. تضعیف مداوم عملکرد روزانه، نشخوار ذهنی و کندی حرکات و سایر نشانه‌ها، در اصطلاح سوگ پیچیده خوانده می‌شود. بیشتر پژوهشگران بر این باورند که سوگ می‌تواند به

3. Pershy

4. Bailley et al

مشکلات جسمی و روانی از جمله افسردگی منجر شود (خسروی و همکاران، ۱۹۹۷ و مارتین و وردن^۱، ۲۰۱۸).

با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه و شرایط و نیازهای خاص دختران نوجوان و اهمیت حضور مادر در این دوران؛ سوگ مادر اثرات گسترده‌ای بر او می‌گذارد. اما، به رغم وجود پژوهش درمورد فقدان پدر یا والدین در دوران کودکی، فشار روانی دختران نوجوان دچار سوگ فقدان مادر بسیار کم مورد مطالعه قرار گرفته است. این در صورتی است که به‌نظر پرشای (۲۰۱۲) اگر نوجوان در این بحران مورد حمایت قرار گیرد، رشد و تکامل وی بهتر طی خواهد شد و از آسیب‌های روانی، رفتارهای ناسازگارانه، اختلالات شخصیتی وی جلوگیری به‌عمل می‌آید. لذا با توجه به مفید و مؤثر بودن پژوهش‌های کمی انجام شده در زمینه سوگ و پیامدهای آن، این پژوهش به صورت کیفی و با هدف بررسی فشار روانی دختران جوان دچار فوت مادر در دوران نوجوانی صورت گرفته است.

پیشینه تجربی

پژوهش‌های چندی در داخل و خارج از کشور در زمینه سوگ تأثیر آن بر زندگی نوجوانان انجام شده که پاره‌ای از مهم‌ترین و مرتبط‌ترین آنها در ادامه مورد اشاره قرار گرفته است.

گرین و پارکر^۲ (۱۹۹۹) در پژوهش خود دریافتند که پسران و دختران نوجوان گروه آزمایش نسبت به دختران و پسران گروه کنترل، پرخاشگری بالایی دارند و افزایش رفتارهای ضد اجتماعی در نوجوانان به مرگ یکی از والدین بستگی دارد.

ماسون و همکاران^۳ (۱۹۹۴) با بررسی نقش فقدان پدر بر مشکلات رفتاری نوجوانان به این نتیجه دست یافت که رابطه مادر با نوجوان یک عامل محافظت‌کننده خطرات مرتبط با فقدان پدر است.

1. Martin & Worden

2. Green & Parker

1. Mason et al

چاپمن^۱ (۱۹۷۷) در پژوهش خود دریافت که عواملی از قبیل فوت یکی از والدین، سن فرزندان به هنگام فوت یکی از والدین، جنسیت کودک، جنسیت والد از دست رفته در تعیین فشار روانی موثر است.

گل‌کاری و همکاران (۱۳۹۳) تأثیر مداخله‌های شناختی-رفتاری بر مشکلات عاطفی-رفتاری دختران نوجوان محروم از پدر را مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان داد مداخلات شناختی-رفتاری در مرحله پس‌آزمون و پیگیری بر کاهش مشکلات عاطفی-رفتاری دختران نوجوان محروم از پدر مؤثر بوده است.

مهدوی و میرسادو (۱۳۸۱) به بررسی تأثیر فوت پدر بر آسیب‌های اجتماعی نوجوانان پرداخته‌اند. به‌طور مشخص، در این مطالعه، احتمال وجود رابطه معنادار میان فوت پدر با سرقت، خرید و فروش مواد مخدر، خودکشی، ترک خانواده، سیگار کشیدن، ارتباط جنسی زودرس با جنس مخالف مورد بررسی قرار گرفت که نتایج نشان داد بالاترین همبستگی مربوط به تصمیم به خودکشی و پایین‌ترین همبستگی مربوط به سرقت است.

فاضل (۱۳۸۱) رابطه بین کارایی خانواده و راهبردهای مقابله با استرس نوجوانان فاقد و واجد پدر در شهر تهران را مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌های وی نشان داد بین تعداد راهبردهای مقابله با استرس و کارایی خانواده همبستگی وجود دارد. همچنین، بین تعدادی از راهبردهای مقابله‌ای با استرس نوجوانان فاقد و واجد پدر تفاوت دیده می‌شود. بالاخره بین کارایی خانواده نوجوانان فاقد و واجد پدر و نیز بین سبک‌ها و راهبردهای مقابله با استرس نوجوانان در خانواده‌های کارآمد و ناکارآمد، تفاوت وجود دارد.

میتافی (۱۳۷۶) در پژوهش خود تحت عنوان رابطه فقدان پدر با میزان اضطراب و افسردگی دانش‌آموزان مقطع دبیرستان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) استان تهران دریافت که

میان فقدان پدر، سن سرپرست فعلی، جنسیت دانش‌آموزان، نوع فقدان، مدت فقدان، ترتیب تولد و تعداد فرزندان با میزان اضطراب و افسردگی دانش‌آموزان رابطه معناداری دیده می‌شود.

بهروز (۱۳۹۵) با بررسی اثربخشی درمان گروهی پذیرش و تعهد^۱ بر اختلال استرس پس‌آسیبی^۲ و سبک مقابله‌ای و خودکارآمدی در دختران مبتلا به سوگ نابهنجار دریافت که در نمرات کلی اختلال استرس پس‌آسیبی، مؤلفه‌های افکار مزاحم، اجتناب و خودکارآمدی بین گروه‌های آزمایش و گواه تفاوت معناداری وجود دارد. در سبک‌های اجتنابی و مقابله‌ای مسئله‌مدار نیز تفاوت معناداری بین گروه‌ها وجود دارد. اما در مقابله هیجان‌مدار این تفاوت معنادار نبود.

سجادیان (۱۳۹۱) در پژوهش خود تحت عنوان ارائه الگوی ساختاری عوامل خطر سوگ بحران‌زا و رابطه آن با اختلال استرس پس از سانحه در کودکان و نوجوانان داغ‌دیده مهاجر افغانی دریافت که رابطه جنسیت، وضعیت مسکن، وضعیت اقتصادی بر اختلال استرس پس از سانحه معنادار است.

چارچوب نظری

سوگ یکی از واکنش‌های انسانی در پاسخ به مرگ یک عزیز در همه فرهنگ‌ها و گروه‌های سنی است (مالکینسون، ۲۰۰۱). کوهن و همکاران^۳ (۲۰۰۶) بیان نموده‌اند که پدیده سوگ از این نظر حائز اهمیت است که واکنش‌های روانی پیچیده‌ای را پس از تجربه مرگ عزیزان ایجاد می‌کند. روند سازگاری با فقدان می‌تواند زندگی آینده فرد را تحت تأثیر قرار دهد. به طوری کلی، آشفتگی نسبی در عملکرد افراد داغ‌دیده بیشتر در سال‌های نخست پس از فقدان آشکار می‌شود. طبق چهارمین ویراست تجدیدنظر شده راهنمای تشخیصی و آماری بیماری‌های روانی^۴، زمانی از سوگ به عنوان اختلال روانی یاد می‌شود که عوارضی مانند افسردگی شدید، بی‌خوابی، کاهش وزن، بی‌اشتهایی و نظایر آن ایجاد کند و این عوارض دست‌کم تا دو ماه

1. Acceptance and Commitmen Therapy
2. Posttraumatic Stress Disorder
3. Cohen et al
4. The Diagnostic and Statistical Manual

ادامه یابد (اسماعیل پور و مرادی، ۱۳۹۳). سوگ طبیعی شامل سازش است و این سازش از طریق وظایف خاصی که در طی سوگ اتفاق می افتد، حاصل می شود. پذیرش واقعیت؛ تجربه کامل دردی که با فقدان در ارتباط است؛ تنظیم زندگی بدون عزیز از دست رفته؛ یکپارچه سازی نموده های عزیز از دست رفته با هویت خود؛ تبدیل رابطه از یک فعل در حال انجام به یک خاطره؛ کشف مرگ عزیز؛ رجوع دوباره به رابطه جدید با دیگران از وظایف خاص در فرآیند سوگ هستند (یوسف پور و همکاران، ۱۳۹۴). سادوک و سادوک^۱ (۲۰۰۷) بر این باورند که واکنش به داغ دیدگی شامل سه مرحله (۱) شوک، ناباوری و انکار اولیه، (۲) دوره میانی ناراحتی حاد و کناره گیری اجتماعی و (۳) دوره نهایی بازگشت و سازماندهی مجدد است که مجزا یا با هم همپوشانی دارند.

در خانواده های افراد متوفی که راهبردهای مقابله ای منطقی و واقع بینانه ندارند و درک آنها از فرایند سوگ نامناسب است، تأثیرات تخریبی بسیار زیاد است. فرایند زندگی بازماندگان و فرآیند رشد شخصی به طور کامل مختل می شود و دچار اختلالات و نشانه های نابهنجاری نظیر ناامیدی و پوچ تلقی کردن فرآیند زندگی، وحشت زدگی کارکردی، سرزنش خویشتن، خشم و پرخاشگری افراطی، آشفتگی ذهنی و درهم ریختگی، انزوا و گوشه گیری و کناره گیری از فعالیت های اجتماعی می گردند (هوغان و همکاران^۲، ۲۰۰۴). بیشتر مطالعات در مورد فقدان والدین در کودکی، برای آن است که آثار آن در نوجوانی و بزرگسالی مورد بررسی قرار گیرد (بارتلت و هاروکس^۳، ۱۹۸۵).

نوجوانی

-
1. Sadock & Sadock
 2. Hogan et al
 3. Bartlett & Horrocks

نوجوانی که از سن ۱۳ تا ۲۵ سالگی عمر یک فرد را دربر می‌گیرد، مرحله‌ای است که فرهنگ جمع‌آوری غذا به مرحله نظم جدید اجتماعی و شهرنشینی منتقل می‌شود. او دوره نوجوانی را به دلیل تغییرات ناگهانی و رشد سریع، دوران طوفان و فشار می‌داند. مطالعات گزل^۱ در زمینه رشد انسان، بر پایه یک نظریه زیستی است. طبق این نظر، رشد روان‌شناختی و جسمانی از طریق محیط غیرقابل تغییر است و از طریق وراثت مشخص می‌شود. نظریه گزل این بود که رشد کودکان مانند شکوفا شدن گیاهان است و این شکوفایی تابع الگویی در ژن‌هایشان است. گزل؛ تلاش والدین در پرورش کودکان را با اهمیت نمی‌داند. با این وجود، تأثیر محیط بر نوجوانی را حائز اهمیت می‌داند. ولی معتقد است شرایط محیطی، الگوی پایه‌ای دوران نوجوانی را تغییر نمی‌دهد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۹).

زارت درباره رشد شناختی نوجوانان بیان می‌کند از تحولات دوران نوجوانی است که به آنها اجازه می‌دهد از سطوح عمیق‌تری از تحلیل و تفکر انتزاعی برخوردار باشند. نوجوانان، تبیین‌های بزرگسالان را به همان میزانی که در دوران کودکی می‌پذیرفتند، قبول نمی‌کنند و راه‌حل‌های جانشین و تفسیرهای جایگزین برای مشکلات ارائه می‌دهند و آنها را برای خود ارزیابی می‌کنند. این کار معمولاً با زیر سؤال بردن اقتدار همراه است. برخی از پرسش‌های نوجوانان که در مورد مقررات است و حتی سرکشی، تمرد و امتناع از تقاضاهای مدرسه و والدین به عنوان رشد بهنجار محسوب می‌شود. اما گاهی سرکشی، رشد بهنجار بعدی را تهدید می‌کند (خدایاری و عابدینی، ۱۳۸۳).

نوجوانان به دلیل کم‌تجربگی از امکانات متعدد فراهم شده برایشان منع می‌شوند. اما در خطر تأثیرپذیری از عقاید فردی که با آنها در ارتباط هستند، قرار می‌گیرند. در چنین وضعیتی، خانواده‌ها باید مرزی که از نظر کیفی متفاوت است را مشخص کنند. در غیر این صورت، نمی‌توانند به صورت کامل حکمرانی نمایند (گلادینگ، ۱۳۸۲).

روش پژوهش

مطالعه حاضر با روش پدیدارشناسی انجام شده که کشف پدیده مورد نظر پژوهشگر را از طریق مطالعه تجارب زیسته افراد، محقق می‌سازد (پیراوی ونک، ۱۳۹۸). بر این اساس، پژوهش حاضر به منظور بررسی تجارب زیسته دختران جوان در زمینه فشارهای روانی بعد از فوت مادر انجام شده است. جامعه مورد پژوهش، دختران نوجوان و جوان ۲۰ تا ۳۰ ساله بود که مادران خود را در دوران نوجوانی از دست داده‌اند. نمونه به صورت در دسترس و از طریق فضای مجازی با اطلاع‌رسانی محققان و پس از اعلام داوطلب شدن، انتخاب شدند. مشارکت‌کنندگان به دلیل شرایط قرنطینه در فضای مجازی مورد مصاحبه نیمه‌ساختاری قرار گرفتند. مدت مصاحبه به طور متوسط برای هر مصاحبه حدود ۱ ساعت بود. مصاحبه ابتدا با بیان هدف از انجام تحقیق و بیان اصول اخلاقی انجام شد. سپس، در مورد فشار روانی بعد از فوت مادر از مشارکت‌کنندگان پرسش‌هایی به عمل آمد. نظیر این که ممکن است به خاطرات قبلی برگردید و بگویید بعد از فوت مادر چه فشارهای روانی را در زندگی تجربه کردید؟ چه تفاوت‌هایی در زندگی‌تان ایجاد شد؟ و ... پس از دریافت پاسخ مشارکت‌کنندگان، مصاحبه با سؤالات پیگیرانه ادامه پیدا می‌کرد. در نهایت، مصاحبه با این سؤال پایان می‌یافت که آیا مورد مهم و پرسیده نشده‌ای مانده است؟

مصاحبه تا اشباع داده‌ها ادامه یافت و پس از آن برای اطمینان تا ۳ مصاحبه ادامه پیدا کرد. تعداد افراد نمونه ۱۲ نفر بود. پس از مصاحبه، گفته‌های مشارکت‌کنندگان کدگذاری و تحلیل شدند. از تحلیل پرسش پژوهش؛ ۴۰ کد فرعی و ۸ کد اصلی به دست آمد. برای تحلیل اطلاعات از روش ۷ مرحله‌ای کلایزی استفاده شد. در مرحله اول، مصاحبه‌ها ثبت شد. سپس، در مرحله دوم، جملات و عبارات مرتبط با پدیده مورد نظر تعیین شد. در مرحله سوم، مفاهیم فشار روانی مربوط به سوگ مادر استخراج گردید. در مرحله چهارم، بر اساس تشابه موضوعی، مفاهیم مستخرج از مصاحبه‌ها دسته‌بندی شد. در مرحله پنجم، دسته‌بندی‌های انجام شده در طبقات کلی تری جای گرفتند. در ششمین مرحله، توصیف جامع از طبقات به صورت یک بیان واضح ارائه شد. در نهایت، فرایند اعتباربخشی یافته‌ها با مراجعه به نمونه مورد پژوهش و پس

از تأیید یا اصلاح یافته‌ها بر اساس نظرات جدید آنان انجام شد (امامی سیگارودی و همکاران، ۱۳۹۱).

یافته‌ها

مطالعه پیش رو با هدف بررسی تجارب زیسته دختران جوان در زمینه فشارهای روانی بعد از فوت مادر در دوران نوجوانی انجام شده است. در ادامه، نتایج حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها و جداول مربوط به جدول جمعیت‌شناختی و جداول مضامین خواهد آمد.

سؤال: دختران نوجوان، چه فشارهای روانی را بعد از فوت مادر تجربه کرده‌اند؟

جدول ۱. آمار جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

شماره مشارکت‌کننده	سن فعلی فرد	سن زمان فوت مادر	سن فعلی پدر	سن مادر زمان فوت	تعداد خواهران و برادران	وضعیت تأهل	میزان تحصیلات	شغل
۱	۲۶	۱۸	۷۱	۵۳	۴	مجرد	ارشد	مشاور
۲	۳۰	۱۴	—	۳۹	۸	مجرد	ارشد	—
۳	۲۹	۱۴	۶۸	۳۸	۵	متاهل	کارشناسی	خانه‌دار
۴	۳۰	۲۱	۶۳	۵۰	۲	متاهل	کارشناسی	خانه‌دار
۵	۳۰	۱۶	—	۴۰	۶	متاهل	کاردانی	خانه‌دار
۶	۲۷	۲۱	۶۴	۵۱	۱	متاهل	کاردانی	خانه‌دار
۷	۲۴	۱۷	۷۱	۵۸	۵	مجرد	کارشناسی	—
۸	۲۴	۱۸	۵۰	۴۰	—	متاهل	کارشناسی	دانشجو
۹	۲۲	۱۳	۶۵	۵۱	۱	مجرد	کارشناسی	دانشجو
۱۰	۲۰	۱۷	۵۱	۴۷	—	مجرد	کارشناسی	دانشجو
۱۱	۱۸	۱۵	۴۴	۴۰	۲	مجرد	دیپلم	—
۱۲	۲۶	۱۱	۵۳	۲۹	۱	مجرد	کارشناسی	—
میانگین	۲۵/۵	۱۶/۲	۵۰	۴۴/۶	۲/۹	—	—	—

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که اطلاعات مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ نشان می‌دهد متوسط سن فرد در زمان فوت مادر، حدوداً ۱۶ سال و متوسط سن فعلی فرد، ۲۵/۵ سال و متوسط سن فعلی پدر، ۵۰ سال و متوسط سن مادر در زمان فوت، ۴۴/۵ سال و متوسط تعداد خواهر و برادران حدود ۳ سال است.

۴۰ مضمون فرعی از تحلیل داده‌ها به دست آمد که در ۸ مضمون اصلی طبقه‌بندی شدند. مضامین مستخرج از مصاحبه‌ها در جداول زیر گزارش شده است:

جدول ۲. مضامین فشار روانی

مضمون هسته‌ای	مضامین اصلی	مضامین فرعی
تغییرات گسترده‌ای که در زندگی دختر نوجوان پس از فقدان مادر روی می‌دهد، به منابع نیرومندی برای مقابله با فشار ناشی از تغییرات نیاز دارد و اثرات فقدان تقریباً مادام‌العمر است.	فشار پیامدهای مستقیم فقدان مادر	خاطرات روزهای آخر بیماری
		افسوس از ناراحت کردن مادر
		رفتن هفتگی سر خاک مادر
		جدایی بچه‌ها از هم و از پدر
		نگرانی از ایجاد مزاحمت برای اطرافیان
		در خود فرورفتن پدر
		فقدان منبع انرژی
		فقدان در پی فقدان
		خوددرگیری به دلیل سکون و بی‌حرکی
		سکوت و فقدان شور در خانواده
	تغییرات خلقی غیرقابل تغییر	
	احساس اجبار برای زندگی	
	فقدان راهنما در زندگی	
	اضافه‌بار نقش	فشار مسیولیت
		تغییر نقش
خلا عاطفی		
فقدان حمایت مادر در نقاط عطف زندگی	فقدان همراهی مادر در امور تحصیلی	
	فقدان کنترل مادر در نوجوانی	
	فقدان راهنمایی مادر در ازدواج	

		فقدان تکیه‌گاه در دوره گذار به نقش والدینی
		فقدان همراهی مادر در عبور از بحران‌ها
	آسیب دیدن در روابط بین فردی	فقدان توجه همشیران و خویشاوندان
		قلدری همشیران
		نگاه تحقیر آمیز
		احساس بی پناهی در برابر آزار دیگران
		بی اعتمادی در روابط
	فشار مربوط به تشریفات پس از فوت	احساس بیگانگی با دیگران
		درگیری بر سر میراث
		تصمیم خانواده به اهدای وسایل مادر
	احساس تنهایی	نظر مخالف دیگران در مورد سبک مراسم
		عدم درک بازماندگان
		احساس تنهایی در سوگواری
	شکست تحصیلی	فشار تنهایی در حل مشکلات
		ناتوانی در تمرکز روی درس و شکست در کنکور
	فشار احساسات منفی	افت تحصیلی
		افسوس از قوی شدن به بهای فقدان مادر
		احساس زمین خوردن، احساس فرو رفتن در باتلاق
		احساس رها شدن روی زمین
		احساس سردرگمی
		ناراحتی از بودن زن پدر در جایگاه مادر
	احساس عدم وفاداری به مادر	

منبع: یافته‌های پژوهش

مطابق جدول بالا، تغییرات گسترده‌ای که در زندگی دختر نوجوان پس از فقدان مادر روی می‌دهد، به منابع نیرومندی برای مقابله با فشار ناشی از تغییرات نیاز دارد و اثرات فقدان تقریباً مادام‌العمر است. در ادامه، مضامین اصلی، فرعی و چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان نقل شده است.

۱- فشار پیامدهای مستقیم فقدان مادر (۱، ۲، ۵، ۷، ۸، ۱۱)

در ذیل این مضمون اصلی، تعدادی مضمون فرعی قرار دارد. در ادامه، چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان نقل شده است:

۱-الف- خاطرات روزهای آخر بیماری (۱)

کد ۱: "با کوله‌پشتی روی دوشم پر از کتاب تست توی بیمارستان از این بخش به اون بخش می‌دویدم، که از سخت‌ترین خاطراتم. الان که یادم میاد دلم می‌سوزه واسه خودم، من ذره ذره آب شدن مامان رو با چشمای خودم دیدم. مامان روزای آخر دیگه نمی‌خندید. رفتار پرستارا باهاش بد بود، دوست داشتم همشون رو بزنم که با مامانم اینجوری رفتار می‌کنن"

۱-ب- افسوس از ناراحت کردن مادر (۵)

کد ۵: "وقتی می‌رفتم مدرسه ساعت‌ها گوشه‌گیر بودم و می‌رفتم زیر میز چرخ خیاطی می‌نشستم و اشک می‌ریختم و می‌گفتم چرا به مامان گفتم تو باید بمیری و کاش نگفته بودم. آخه ۲ روز قبل از این‌که از دستش بدم اونقدر از دستش خسته شده بودم و به من محبت نمی‌کرد و به من هیچ وابستگی نداشت، من دوستش نداشتم که بهش گفتم ایشالا بمیری، روز بعد شروع کرد از خاطرات جوونیش گفت که من بعدها دلتنگ اون لحظات می‌شدم"

۱-ج- رفتن هفتگی سر خاک مادر (۱)

کد ۱: "ما هر هفته باید سر مزار می‌رفتیم. ولی من بدم می‌اومد. چون احساس می‌کردم آدما به من تحقیرآمیز و ترحم‌آمیز نگاه می‌کنند، نگاهشون منو اذیت می‌کرد. چون قبلاً هیچ کس اجازه نداشت به من اینجوری نگاه کنه. یعنی مامانم این اجازه رو به کسی نمی‌داد کسی به ما اینجور نگاه کنه"

۱-د- جدایی بچه‌ها از هم مادر و از پدر (۲)

کد ۲: "وقتی خبر دادن بابا رفت بیمارستان و ما رو فرستادن خونه فامیل. بابا بهمون گفت من می‌مونم بیمارستان چون می‌خوان مادرتون رو اعزام کنند، فرداش مراسم خاکسپاری بود؛ بعد از مراسم هرکدوم خونه یکی از اقوام رفتیم، من رفتم خونه عمو. بعد چند روز برگشتیم خونمون"

۱-ه- نگرانی از ایجاد مزاحمت (۱)

کد ۱: "آخه می‌دونین، وقتی مسئله‌ای بود با داداشام در میون می‌ذاشتم و اونا هم تایم می‌داشتن و صحبت می‌کردن باهام. ولی اگر یه لحظه احساس می‌کردم که نکنه مزاحم کارشون و زندگی شون بشم دیگه زنگ نمی‌زدم چون اونا خیلی سرشون شلوغه"

۱-و- در خود فرورفتن پدر (۱)

کد ۱: "بابام فوق‌العاده دلسوز و مهربونه البته من رابطم با بابام صمیمی نبود. ولی الان صمیمی شده. ولی بعد فوت مامان اون هم تو خودش فرو رفته بود و زیاد صحبتی نمی‌کرد و یکم شاید عصبی شده بود"

۱-ز- فقدان منبع انرژی (۱)

کد ۱: "هیچ رشدی توی درسام نداشتم و این واسه من زجرآور بود چون درس همیشه و همیشه واسه من مهم بود. اما من هیچ منبع انرژی نداشتم که بتونم کارهام و درس‌هام رو پیش ببرم"

۱-ح- فقدان در پی فقدان (۱)

کد ۱: "احساس می‌کردم که دیگه همه چیز رو از دست دادم، چون واقعاً از دست دادم، من همه سرمایه‌های معنویم رو از دست دادم؛ هم مامان رو از دست دادم هم داداشارو. هر کی رفت پی زندگی خودش، دیگه خیلی کم می‌دیدمشون، دیگه هیچی مثل قبل نبود"

۱-ط- خود درگیری به دلیل سکون و بی‌حرکی (۷)

کد ۷: "من به مامانم خیلی وابسته بودم؛ همه کارهای ما با هم بود، من همش با مامانم بیرون می‌رفتم. ولی بعد از مامانم دچار افسردگی شدم، بیرون نمی‌رفتم از خودم بدم می‌اومد"

۱-ی- سکوت و فقدان شور در خانواده (۱۱)

کد ۱۱: "بعد مامان؛ مثل این بود کسی با کسی دیگه توخونه کاری نداشت و بیشتر خونه سکوت بود"

۱-ک- تغییرات خلقی غیر قابل تغییر (۱۱)

کد ۱۱: "اگه مامانم بود اصلاً نیازی به کسی نداشتم، موقعی که مریضم، وقتی که سرما می‌خورم خیلی اذیتم می‌شم. در این مواقع، واقعاً اذیتم از نبودنش چون به کسی احتیاج دارم که بالا سرم باشه بهم توجه کنه. زمانی که پدرم با همسرش بره بیرون به مرز جنون می‌رسم. عصبی می‌شم داد می‌زنم، گریه می‌گیرم می‌گم اگه مامانم بود الان من تنها نبودم یا منم می‌تونستم برم باهاشون می‌شه توچند کلمه بگم حالم رو هیچ کسی نمی‌تونه خوب کنه و دیگه خوب نخواهد شد"

۱-ل- احساس اجبار به زندگی (۱۱)

کد ۱۱: "شاید، باورتون نشه ولی به‌خدا هنوز نتونستم بپذیرم که واقعاً دیگه رفته و برنمی‌گرده. هنوز می‌گم چرا من چرا... اصلاً بعداز مامانم همه امید داشتم تموم شد الانم دیگه امیدی ندارم به زندگی، زندگی کردن رو نمی‌خام، الان یه جورایی می‌شه گفت زندگی اجباری دارم می‌کنم چون زنده بودنم رو دوست ندارم. اصلاً زندگی کردن رو دوست ندارم واسم ارزشی نداره"

۱-م- فقدان راهنما در زندگی (۸)

کد ۸: "بعد از مامانم هیچکی نبود راهنماییم کنه مسیرم رو چجور باید برم و چیکار باید کنم، با دوستانم به مشکل برخوردم و نمی‌دونستم باید چیکار کنم. هیچ راهنمایی نداشتم"

۲- اضافه بار نقش (۱، ۲، ۳، ۵)

در ذیل این مضمون اصلی، تعدادی مضمون فرعی قرار دارد که در ادامه چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان نقل شده است:

۲-الف- فشار مسئولیت (۱، ۲، ۳)

کد ۲: "مشکل دیگه این بود که همه‌ی کارام رو خودم باید انجام می‌دادم، خواهرام می‌رسیدن هر کدوم کارای شخصی خودشون رو انجام بدن و اون بچه کوچولومون، البته من هم یه کوچولو سهیم بودم تو نگهداری نی‌نی‌مون. اون روزایی که مامان بود اگر لباسم رو توی لباسشویی می‌نداخت دیگه الان باید خودم این کار رو می‌کردم. یعنی یه‌جور شده بود نوبتی همه چیز و من هم مثل یه آدم بزرگسال باید این کارا رو می‌کردم و این واسه من یکم سخت بود"

۲-ب- تغییر نقش (۳، ۵)

کد ۳: "نقش من تو خونه شده بود نقش مادری و نقش فرزندی کاملاً کنار زده شده بود. وقتی از مدرسه برمی‌گشتم باید داشتم و آجیم رو که از من کوچیکتر بودند رو نگهداری می‌کردم، غذا درست می‌کردم و به زندگی می‌رسیدم و آخر وقت هم می‌نشستم پای درسام یعنی خیلی فشار زیادی روی من بود"

۳- فقدان حمایت مادر در نقاط عطف زندگی (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶)

در ذیل این مضمون اصلی، تعدادی مضمون فرعی قرار دارد. در ادامه چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان نقل شده:

۳-الف- خلأ عاطفی (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶)

کد ۶: "وقتی آدما رو می‌دیدم که مادرشون کنارشون به خدا می‌گم که با این سنم چه چیزها که بهم نشون ندادی خیلی دلتنگش می‌شم و همش می‌گم کاش بود"

۳-ب- فقدان همراهی مادر در امور تحصیلی (۳)

کد ۳: "دوست داشتم مثل همسن و سالام، مامانم بیاد مدرسه سر بزنه و احوال درسام رو بپرسه و تشویق‌های جزئی که واسه بچه‌هاشون انجام می‌دادن، اذیت می‌کرد"

۳-ج- فقدان کنترل مادر در نوجوانی (۲)

کد ۲: "اگر مامانم بود اجازه نمی‌داد مهمانی‌های نادرستی رو برم. اگر مامان بود خیلی راهم فرق داشت، دوستانم فرق داشتند و کمکم می‌کرد و محدودیت‌های مادرانه‌ای واسم می‌داشت. من واقعا آسیب دیدم از اون دوستا و تأثیرش روی زندگی من خیلی زیاد بود دقیق‌تر هم این‌که توی یه اکیپ‌هایی افتادیم توی شهر که آدمای درستی نبودن و می‌رفتیم و می‌اومدیم و هر دفعه یکی بهمون می‌گفت فلان جا دیدیمت و فلان جا عکست رو دیدم، یکم توی شهر تابلو شده بودیم و همه اینا عواقب داره"

۳-د- فقدان راهنمایی مادر در ازدواج (۳، ۵)

کد ۵: "به خودم می‌گفتم که کاشکی مامانم بود هزاران بار بعد از متأهلیم تکرار کردم و وقتی به طلاق رسیدم همش می‌گفتم کاشکی مامانم بود که دچار اشتباه نمی‌شدم برای ازدواجم"

۳-ه- فقدان تکیه‌گاه در دوره گذار به نقش والدینی (۳، ۴، ۵، ۶)

کد ۴: "بعد از سقطایی که داشتم هم جسمی و هم روحی خیلی اذیت بودم و دلم فقط مامانم رو می‌خواست. بعد از زایمانم، افسردگی شدید داشتم و همش می‌اومد تو ذهنم چون من مادر ندارم و کسی پشتم نیست، به چه کنم چه کنم می‌افتم که واقعا اینجور شد"

۳-و- فقدان همراهی مادر در عبور از بحران‌ها (۶)

کد ۶: "تو این ۸ ماه که همسرم رو از دست دادم نبودش رو حس می‌کنم که اگر بودش کمکم می‌کرد دردم رو تسکین می‌داد و نمی‌داشت تنهایی بکشم. بعد از فوت شوهرم خیلی بیشتر کمبودش رو حس می‌کنم و الان دست تنها دارم دو تا بچه رو بزرگ می‌کنم و نمی‌داشت انقدر

سختی بکشم و بار غم رو واسم سبک می‌کرد. اگر بود این همه درد رو تحمل نمی‌کردم و حمایت می‌کرد"

۴- آسیب دیدن در روابط بین فردی (۱، ۲، ۵، ۱۰)

در ذیل این مضمون اصلی، تعدادی مضمون فرعی قرار دارد. در ادامه چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان نقل شده:

۴-الف- فقدان توجه همشیران و خویشاوندان (۱، ۲)

کد ۲: "اگر قرار بود تو اون روزا من ظرف می‌شستم یا کاری می‌کردم، نمی‌تونستم به خواهرام بگم من عادت ماهیانم و نمی‌تونم انجام بدم، حقیقتش هم؛ ما خواهرها واسه هم خیلی هم از خودگذشتگی نداشتیم چون اون بنده خداها هم مادری ندیده بودن و هر کی مشغول درس و کار خودش بود و واسه خودش مادری می‌کرد"

۴-ب- قلدری همشیران (۵)

کد ۵: "خواهر بزرگترم مثلاً می‌گفت تجدیدی شدی و باید توی خونه بمونی و برای مهمونا غذا بپزی، منم خسته شده بودم و می‌خواستم فرار کنم و به همسر سابقم آشنا شدم و بهش وابسته شدم"

۴-ج- نگاه تحقیرآمیز (۱)

کد ۱: "نگاه آدما سر مزار منو ناراحت می‌کرد ما یه جوری زندگی می‌کردیم که همه چیز عالی بود کسی به ما تحقیرآمیز نگاه نمی‌کرد. لباسامون، خوراکمون، کلاسایی که می‌رفتیم و چیزای دیگه ولی الان آدمایی که شاید یه روزی حسرت زندگی منو داشتند به من تحقیرآمیز نگاه می‌کردن که خیلی واسم سخت بود"

۴-د- احساس بی‌پناهی در برابر آزار دیگران (۱، ۲)

کد ۱: "گاهی به آدما نیاز پیدا می‌کردم و وقتی بهشون تکیه می‌کردم ازشون ضربه می‌خوردم و به شدت حالم بد می‌شد و این تلاشم از این جهت بود که همش داشتم سعی می‌کردم البته به صورت ناخودآگاه که رابطه‌ای رو که با مامان داشتم با شخص دیگه‌ای برقرار کنم و باهاش درددل کنم و در مقابل اون آدم هم به من کمک کنه ولی هر بار می‌دیدم که اون آدم نه تنها به من کمک نمی‌کنه، گاهی هم داره به من ضربه می‌زنه"

۴- بی اعتمادی در روابط (۱)

کد ۱: "احساس می‌کنم هر کی رو دوست دارم از دست می‌دم، احساس می‌کنم نمی‌تونم به آدما اعتماد کنم بالاخص اگر رابطه عاطفی هم شکل بگیره و این باعث میشه از روابط عاطفی خیلی اجتناب کنم"

۴-و- احساس بیگانگی با دیگران (۱۰)

کد ۱۰: "وقتی مدرسه می‌رفتم همش احساس می‌کردم بخاطر اتفاقی که افتاده من از اونا (بچه‌های مدرسه) جدا و با بقیه فرق دارم"

۵- فشار مربوط به تشریفات پس از فوت (۸، ۱۱)

در ذیل این مضمون اصلی، تعدادی مضمون فرعی قرار دارد. در ادامه چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان نقل شده:

۵-الف- درگیری بر سر میراث (۸)

کد ۸: "بعد از مامانم، ارث و میراث ما رو خیلی درگیر کرد، یه جورایی درگیری من و بابا با خاله‌هام بود برای دارایی‌های مامان"

۵-ب- تصمیم خانواده به اهدای وسایل (۱۱)

کد ۱۱: "واقعاً بدترین قسمت این بود کسی درباره لباسش بخواد باهام حرف بزنه. اگه بهم فحش می داد بهتر بود تا کسی بگه لباس هارو بده نیازمندی"

۵-ج- نظر مخالف دیگران در مورد سبک مراسم (۱۱)

کد ۱۱: "دوست داشتم تا چهلم هر هفته شام بدیم اطرافیان می گفتن نه نمی خاد الکیه این کارا چیه این پول هارو بده به نیازمند و خیریه"

۶- احساس تنهایی (۱، ۲، ۴، ۶، ۷، ۹)

در ذیل این مضمون اصلی، تعدادی از مضامین فرعی کدگذاری شده است. چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان در ادامه بیان شده است:

۶-الف- عدم درک بازماندگان (۴)

کد ۴: "خیلی گریه و زاری داشتم، دور و برم خانم کم بود و کمتر درک می شدم. آخه نه خواهر دارم و نه خاله وقتی گریه می کردم برادرم و داداشم و بابام خیلی درک نمی کردن. هیچکی عمق احساس و ناراحتی منو نمی فهمید و کاملاً سطحی عبور می کردند من نیاز شدید به حس شدن و درک شدن دارم"

۶-ب- احساس تنهایی در سوگواری (۲)

کد ۲: "مهمانی‌ها، شادی‌ها و دوستان کمک خیلی شایانی بود به نظرم و خیلی خوشحالم که دوستای خیلی خوبی داشتم. ولی توی خلوت خودم غصه هام رو داشتم ولی من این چیزا رو که می گم توی خلوت خودم بوده و سال‌ها گریه می کردم و توی پارک می رفتم و گریه می کردم و سعی نکردم خیلی بروز بدم. شما الان می دونی ولی خواهرام نمی دونن"

۶-ج- فشار تنهایی در حل مشکلات (۱)

کد ۱: "در مورد جنگیدن اینو بگم که مسائلم رو باید خودم حل می‌کردم، هر مسئله‌ای که در هر زمینه‌ای پیش می‌اومد، گاهی مسئله خیلی پیچیده بود و برای من قابل درک نبود. اما من مجبور بودم خیلی فکر کنم تا بتونم جواب سؤالاتم رو پیدا کنم، گاهی شب تا صبح"

۷- شکست تحصیلی (۱، ۲)

در ادامه تعدادی از مضامین فرعی کدگذاری شده ذیل این مضمون اصلی آمده و چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان بیان شده است:

۷-الف- ناتوانی در تمرکز روی درس و شکست در کنکور (۱)

کد ۱: "دیگه نمی‌تونستم درس بخونم، ساعت‌ها به دیوار یا کتاب خیره می‌شدم باوجود این‌که کنکور واسم خیلی مهم بود و در نهایت کنکور خوبی ندادم، دیگه هیچ امیدیه به زندگی نداشتم، احساس می‌کردم دیگه هیچی واسم نمونه بود"

۷-ب- افت تحصیلی (۲)

کد ۲: "چون بچه‌های خودمون همشون دانشجو و دانش‌آموز بودن من احساس می‌کردم اگر مامانم بود و مثل قبل ازم درس می‌پرسید؛ البته بابا خودش هم معلم بود می‌تونست از من درس بپرسه، حس می‌کردم افت تحصیلی پیدا کردم البته نه خیلی شدید، همچنان دانش‌آموز زرننگ موندم ولی دیگه ممتاز نبودم"

۸. فشار احساسات منفی (۱، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱)

در ذیل این مضمون اصلی، تعدادی از مضامین فرعی کدگذاری شده است. چکیده‌ای از گفته‌های شرکت‌کنندگان در ادامه بیان شده است:

۸-الف- افسوس از قوی شدن به بهای فقدان مادر (۱)

کد ۱: "من بعد فوت مامانم خیلی روی پای خودم موندم، زندگی رو ساختم، مستقل شدم، رشد کردم و قوی شدم. اما از این که دارم فوت مامان رو نقطه قوت خودم می بینم ناراحتم"

۸-ب- احساس زمین خوردن، احساس فرو رفتن در باتلاق (۱)

کد ۱: "من سالها اشک ریختم و اونقدر محکم زمین خورده بودم که فکر نمی کردم روزی بیاد که من بلند شم و هر روز بیشتر در باتلاق فرو می رفتم، احساس می کردم هرچی تلاش می کنم که حال دلم خوب شه ولی داره بدتر می شه، همه چیز سیاه بود و من هر چی تلاش می کردم از این سیاهی خارج شم انگار بیشتر فرو می رفتم در سیاهی"

۸-ج- احساس رها شدن روی زمین (۱)

کد ۱: "احساس می کردم روی زمین رها شدم و هنوز هم این احساس رو دارم. می دونید این احساس در من خیلی زنده است. احساس رها شدن روی زمین، احساس می کردم پشت و پناهی ندارم، همیشه احساس سرما می کنم، احساس بی پناهی، احساس می کنم آسمون باز شده و افتادم روی زمین"

۸-د- احساس سردرگمی (۱)

کد ۱: "خودمم نمی دونستم چرا درس نمی خونم دیگه، نمی دونستم چی می خوام، نمی دونستم باید چیکار کنم، نمی دونستم چی حالم رو خوب می کنه؛ خیلی گیج شده بودم"

۸-ه- ناراحتی از بودن زن پدر در جایگاه مادر (۱۱)

کد ۱۱: "یه وقت هایی توخونه می بینمش عصبی می شم. خیلی بدم میاد ازش. حتی دوست ندارم ببینمش، اون لحظه فقط آرزوی مرگ دارم برای خودم که مرگم برسه از این زندگی راحت شم"

۸-و- احساس عدم وفاداری به مادر (۸)

کد ۸: "احساس می کنم با اون خانم (زن پدر) رابطه ام خوب باشه این خیانت به مامانمه"

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به مطالعه تجارب زیسته دختران جوان در زمینه فشار روانی بعد از فوت مادر در دوران نوجوانی با روش پدیدارشناسی پرداخته است. در زمینه سوگ و پیامدهای آن مطالعات متعددی انجام شده است. با مطالعه یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت پیامدهای مستقیم فقدان مادر باعث تغییرات گسترده‌ای در زندگی دختر نوجوان می‌شود که به منابع نیرومندی برای مقابله با فشار روانی ناشی از تغییرات نیاز دارد و اثرات فقدان تقریباً مادام‌العمر است. در ادامه، یافته‌ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است:

پس از مطالعه مکرر و کدگذاری مصاحبه‌ها در محور اول به بررسی تجارب زیسته دختران جوان در زمینه فشار روانی بعد از فوت مادر پرداخته شد و ۲۰ مضمون فرعی استخراج شد که در ۶ مؤلفه اصلی زیر قرار گرفتند: «فشار پیامدهای مستقیم فقدان مادر، اضافه‌بار نقش، فقدان حمایت مادر در نقاط عطف زندگی، آسیب دیدن در روابط بین فردی، احساس تنهایی، شکست تحصیلی، فشار احساسات منفی». که در مضمون هسته‌ای «تغییرات گسترده‌ای که در زندگی دختر نوجوان پس از فقدان مادر روی می‌دهد، به منابع نیرومندی برای مقابله با فشار ناشی از تغییرات نیاز دارد و اثرات فقدان تقریباً مادام‌العمر است» خلاصه شد.

از دیگر فشارهای روانی به‌دلیل نگاه ترحم‌آمیز دیگران سرخاک مادر، فقدان دیگر اعضای خانواده به دلیل ازدواج، در خود فرو رفتن پدر به دلیل مرگ همسر، یادکردن خاطرات مادر در روزهای آخر حضور در بیمارستان از فشار مستقیم فقدان مادر است. قسمتی از فشارهای روانی به‌دلیل فشار مسئولیت و تغییر نقش مشارکت‌کننده از طریق پذیرفتن قسمتی از نقش مادری برای همشیره‌های کوچکتر و رسیدگی به امور منزل در خانه است. از دیگر موارد نیز که سهم عمده‌ای در ایجاد فشار روانی دارد روابط دوستی ناسالم، شکست در ازدواج به‌دلیل فقدان حمایت‌های مادر است. احساس تنهایی در زمان سوگواری برای مادر و نیز هنگام حل مسائل و مشکلات دوران نوجوانی از دیگر مواردی است که سهم عمده‌ای را در ایجاد فشار روانی برعهده دارد. با توجه به این‌که محقق مطالعات و پژوهش‌های مشابه را که بر فشارهای روانی دختران نوجوان

در اثر فقدان مادر انجام شده باشد، دست نیافت، دایره جستجو را با گسترش فقدان والدین ادامه داد تا به نتایج مشابه دست یابد. نتایج این مطالعه با نتایج چاپمن (۱۹۷۷)، بارتلت و هاروکس^۱ (به نقل از آدامز و همکاران، ۱۹۷۷؛ ترجمه عطاران و باقری، ۱۳۷۳)، الیزار و کافمن^۲ (۱۹۸۲)، آکوک و دمو، ۱۹۸۸ به نقل از مکلا نهاتان و روشوتون^۳، ۲۰۰۲. برنت و همکاران^۴ (۲۰۰۹) و گرتلر و همکاران^۵ (۲۰۰۴)، اسکالز و همکاران^۶ (۲۰۰۱) و بوئرتر و همکاران^۷ (۲۰۰۴)، وردن^۸ (ترجمه فیروز بخت، بیگی، ۱۳۸۲)، گل کاری و همکاران (۱۳۹۳)، آشمن^۹ (۲۰۰۴) و سلیمانی (۱۳۸۳) همخوانی دارد.

دوران نوجوانی به دلیل رویارویی با تغییرات همه جانبه، با فشار بیشتری همراه است. در این دوران، نقش مادر در مراقبت از فرزندان نوجوان، بالاخص دختر نوجوان به دلیل حساسیت های بهداشت روان دختران، بسیار حائز اهمیت است. بدین ترتیب عدم حضور مادر در دوران نوجوانی دختر باعث ایجاد فشارهای روانی و آسیب پذیری بیشتر می شود. یکی از علت های بارز فشار روانی در دختران نوجوان که مادر خود را از دست داده اند؛ کمبود روابط عاطفی، حسرت نداشتن مادر و خشم از یادآوری فقدان مادر است. نوجوانان تلاش می کنند که فقدان محبت مادر را از طریق روابط دوستی متعدد (جنس مخالف و موافق) جبران کنند. این یافته با پژوهش چاپمن (۱۹۷۷) و بارتلت و هاروکس (۱۹۸۵) همخوان است. چاپمن (۱۹۷۷) در پژوهش خود دریافت که عواملی از قبیل سن فرزندان به هنگام فوت یکی از والدین، جنسیت والد از دست رفته و جنسیت فرزند در تعیین میزان فشار روانی مؤثر است. به نظر می رسد این عامل در مورد فقدان مادر در دوره نوجوانی دختران، اهمیت ویژه ای داشته باشد (به نقل از مرادی و احمدی، ۱۳۸۹). بارتلت و هاروکس دریافتند که نوجوانانی که والدین خود را از دست داده اند در مقایسه

1. Bartlett & Horrocks
2. Elizur & Kaffman
3. Rushton & McLanahan
4. Brent et al
5. Gertler et al
6. Schulz et al
7. Boerner et al
8. Worden
9. Ashman

با نوجوانان دیگر، نیاز اشباع‌ناپذیری به محبت دارند و به همین دلیل کوشش بیش از حدی نشان می‌دهند که توجه جنس مخالف را به خود جلب کنند و محرومیت عاطفی خود را جبران کنند.

برنت و همکاران (۲۰۰۹) در پژوهش خود دریافتند که در فرزندان والدینی که در اثر خودکشی، تصادف یا مرگ ناگهانی طبیعی فوت کرده‌اند، برای نخستین بار، سطح بالایی از اختلال استرس پس آسیمی و افسردگی ایجاد شده بود.

در دوره نوجوانی که فرد با بحران هویت مواجه می‌شود و درصدد است از طریق الگویی مناسب به هویت خود دست یابد. بهترین و در دسترس‌ترین الگو برای دختران نوجوان، مادر است و در صورت فقدان مادر؛ نوجوان احساس رهاشدگی و سردرگمی می‌کند. این یافته با نتایج مطالعه مکلا نهاتان و روشتون (۲۰۰۳) همخوان است که دریافتند تغییرات ساختار خانواده و غیبت پدر برای فرزندان پیامدهای منفی دارد که تا بزرگسالی باقی می‌ماند. فقدان پدر ممکن است احساس رهاشدگی و فشار روانی تولید کند و با شیوع بیشتر مشکلات رفتاری و روانی در ارتباط باشد. این یافته با کد احساس رهاشدگی به‌دست آمده در این تحقیق همخوانی دارد.

در این پژوهش نیز، یکی از فشارهای روانی وارده بر دختران نوجوان، درخود فرورفتن پدر پس از فوت همسر (مادر دختر نوجوان) می‌باشد. یک نکته اساسی بعد از فوت مادر، پذیرش این فقدان و وضعیت روانی مناسب پدر و دیگر همشیره‌ها است که در صورت درخود فرو رفتن پدر و عدم برقراری رابطه پدر-فرزندی، عدم مراقبت کافی، نوجوان دچار کمبود و خلأ عاطفی می‌شود و احتمالاً در آینده دچار مشکلاتی خواهد شد. این یافته با نتایج وردن (۱۳۷۴) و اسکالز و همکاران (۲۰۰۱)، بوئرتر و همکاران (۲۰۰۴) و گل کاری و همکاران (۱۳۹۳) همخوان است. وردن در پژوهش خود دریافت که افراد داغ‌دیده معمولاً احساس انزوا، تنهایی، طردشدگی و عدم درک از سوی دیگران را دارند. فقدان حمایت‌های اجتماعی مهم‌ترین عامل برای پیش‌بینی نتایج منفی در داغ‌دیدگی است. اسکالز و همکاران (۲۰۰۱) و بوئرتر و همکاران (۲۰۰۴) گزارش کرده‌اند که میزان سوگواری و بی‌تابی مراقب فرد داغ‌دیده بر جنبه‌های سوگ و پیامدهای نامطلوب سوگ در کودکان و نوجوانان موثر است. گل‌کاری و همکاران (۱۳۹۳)

دریافتند که از دست دادن والدین یکی از بزرگترین ضربه‌هایی است که ممکن است به نوجوانان وارد شود. زیرا، فقدان واقعی والد به تغییرات بسیاری منجر می‌شود که ابعاد زندگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

الیزار و کافمن (۱۹۸۲) در پژوهش خود دریافتند که پس از فوت پدر، حدود ۴۰ درصد از فرزندان با مشکلات رفتاری و آسیب شدید در عملکرد اجتماعی مواجه شدند. گرتلر و همکاران (۲۰۰۴) نیز دریافتند که کودکان دارای والدین متوفی، از نظر تحصیلی افت شدیدی دارند، علاقه کمتری به مدرسه رفتن نشان می‌دهند و اغلب از نظر سلامت جسمانی، ضعیف‌تر از بچه‌های معمولی می‌باشند. همچنین، فقدان والدین باعث آشفتگی عاطفی و ناسازگاری رفتاری آنها می‌گردد. سلیمانی (۱۳۸۳) نیز به این نتایج دست یافت که افسردگی، وسواس، اضطراب و پارانوئید در دانش‌آموزان فاقد مادر بیشتر از دانش‌آموزان عادی است. اگر چه پژوهش فعلی در مورد جمعیت کودکان انجام نشده، اما دو عامل افت تحصیلی و خلأ عاطفی پس از فقدان مادر، در دختران نوجوان هم نشان داده شده است.

در این پژوهش یکی از فشارهای روانی منفی در دختران نوجوان به دلیل حضور زن پدر در جایگاه مادر و نیز احساس عدم وفاداری به مادر است که با پژوهش آشمن (۲۰۰۴) همخوانی دارد. آشمن در مطالعه‌ای گسترده روی دو دسته از نوجوانان به این نتیجه رسید که میان دسته‌ای که با ناپدری زندگی می‌کنند با دسته‌ای که با پدر واقعی زندگی می‌کنند تفاوت بارزی وجود ندارد. اما میان دسته‌ای که با نامادری زندگی می‌کنند و دسته‌ای که با مادر واقعی زندگی می‌کنند تفاوت چشمگیری وجود دارد. به‌گونه‌ای که در دسته اول؛ افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، افکار پارانوئید، حساسیت و وسواس به میزان زادی بیشتر از دسته‌ای بود که با مادر واقعی زندگی می‌کردند (نقل از آزادی، ۱۳۸۵).

یکی از علل فشار روانی در این پژوهش، اضافه بار نقش است که نبود مادر باعث می‌شود فرزندان با پذیرش نقش و وظایف نقش‌های مادر، جای خالی او را پر کنند که گاهی این وظایف بر دوش فرزندان سنگینی می‌کند و باعث ایجاد فشارهای روانی و احساس خشم نسبت به دیگران می‌شود. این یافته با نتایج پژوهش لطفی (۱۳۹۶) همسو است که دریافت فرزندان

غیرشاهد با توجه به درک رابطه و پیوند عاطفی پدر-فرزندی علاوه بر فشارهای مربوط به فقدان پدر، به دلیل از دست دادن حمایت و امنیت اجتماعی و اقتصادی، بدون توجه به شرایط سنی، فشارهای ناشی از مسئولیت‌های خانواده و ایفای نقش پدر را متحمل می‌شوند. فشارهای بیرونی که کنترل آنها از دست فرد خارج است. روی هم رفته تغییرات گسترده‌ای که در زندگی دختر نوجوان پس از فقدان مادر روی می‌دهد، به منابع نیرومندی برای مقابله با فشار ناشی از تغییرات نیاز دارد و اثرات فقدان، در صورت عدم حل و فصل مناسب آن، تقریباً مادام‌العمر است.

منابع

- آدامز، پل. (۱۳۷۷). روان‌شناسی کودکان محروم از پدر. ترجمه خسرو باقری و محمدرضا عطاران. تهران: موسسه فرهنگی منادی تربیت، چاپ اول.
- آزادی، محمدرضا. (۱۳۸۵). طلاق و ارتباط آن با بهداشت روانی فرزندان. کانون وکلا، دوره ۱۰۹، شماره ۳۵، صص ۰-۰.
- اسماعیل‌پور، خلیل و بخشعلی‌زاده مرادی، شهناز. (۱۳۹۳). شدت واکنش‌های سوگ ناشی از فوت خویشاوندان درجه یک. *روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران*، دوره ۸، شماره ۴، صص ۳۶-۳۳.
- امامی سیگارودی، عبدالحسین، دهقان نیری، ناهید، رهنورد، زهرا و نوری، سعیدعلی. (۱۳۹۱). روش‌شناسی تحقیق کیفی: پدیدارشناسی. *پرستاری و مامایی جامع‌نگر*، دوره ۲۲، شماره ۲، صص ۶۳-۵۶.
- بهروز، بهروز. (۱۳۹۴). اثربخشی درمان گروهی پذیرش و تعهد (act) بر اختلال استرس پس آسیبی (ptsd)، سبک مقابله‌ای و خودکارآمدی در دختران مبتلا به سوگ نابهنجار. *روان‌شناسی بالینی*، دوره ۴، شماره ۷، صص ۹۲-۸۱.
- پرشای، مری کلی. (۱۳۹۳). سوگ در نوجوانان: کمک به نوجوانان برای سازگاری با سوگ. ترجمه جواد محمودی قرایی، علیرضا عزیزی و آزاده میرزایی. تهران: نشر قطره، چاپ اول.
- پیراوی ونک، مرضیه. (۱۳۹۸). پدیدارشناسی، «راه» تفکر و تحقیق. *پژوهش‌های فلسفی*، دوره ۱۳، شماره ۲۹، صص ۱۴۴-۱۲۷.
- جاویدخیری، سهیلا. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر آموزش گروهی شناخت درمانی مبتنی بر ذهن‌آگاهی بر مهارت‌های سازگاری و کنترل خشم در دختران نوجوان مجتمع خوابگاهی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.

جمالی پاقلعه، زیور، جمالی پاقلعه، سمیه، جدیدی فیقان، مهناز و نظری بدیع، مرضیه. (۱۳۹۳). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سازگاری اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر نوجوان. *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، دوره ۱۵، شماره ۵۸، صص ۱۲۹-۱۲۱.

خدایاری فرد، محمد و عابدینی، یاسمن. (۱۳۷۴). گزارشی از یک مورد درمان روان‌پویشی اختلال وحشت‌زدگی با گرایش روابط موضوعی و روان‌شناسی خود. *روان‌شناسی و علوم تربیتی*، دوره ۲، شماره ۳۵، صص ۶۱-۳۹.

خیرخواه، معصومه، مکاری، هدی، نیسانی سامانی، لیلا و حسینی، آغافاطمه. (۱۳۹۲). ارتباط اضطراب و عزت نفس در دختران نوجوان. *پرستاری ایران*، دوره ۲۶، شماره ۸۳، صص ۲۹-۱۹.

زارب، ژانت. (۱۳۸۳). ارزیابی و شناخت رفتار درمانی نوجوانان. ترجمه محمد خدایاری و یاسمن عابدینی. تهران: رشد، چاپ اول.

سادوک، بنجامین و سادوک، ویرجینیا. (۱۳۹۳). خلاصه روان‌پزشکی. ترجمه فرزین رضاعی. تهران: ارجمند، چاپ هفتم.

سجادیان، پریناز. (۱۳۹۱). ارائه الگوی ساختاری عوامل خطر سوگ بحران‌زا و رابطه آن با اختلال استرس پس از سانحه در کودکان و نوجوانان داغ‌دیده مهاجر افغانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه علوم و تحقیقات اصفهان.

سلیمانی، غلامرضا. (۱۳۸۳). بررسی فقدان مادر بر ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموزان یتیم و عادی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.

فاضل، مرتضی. (۱۳۸۱). رابطه کارایی خانواده و راهبردهای مقابله با استرس نوجوانان فاقد و واجد پدر در شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.

کهندانی، آمنه، شیرازی، فایزه و عسگری، فاطمه. (۱۳۹۴). نوجوانی و رابطه آن با بحران هویت. اولین همایش بین‌المللی روان‌شناسی و فرهنگ زندگی، تهران.

گل‌دینگ، ساموئل. (۱۳۹۸). خانواده درمانی، تاریخچه نظریه و کاربرد. ترجمه فرشاد بهاری. تهران: تزکیه، چاپ اول.

گل‌کاری، طاهره، کلانتری، مهرداد و عابدی، احمد. (۱۳۹۳). تأثیر مداخله‌های شناختی رفتاری بر مشکلات عاطفی رفتاری دختران نوجوان محروم از پدر. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، دوره ۱۵، شماره ۵۷، صص ۲۴-۱۶.

لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۹). روان‌شناسی کاربردی نوجوانی و جوانی. تهران: اسپید.

متحدین، مهرنوش. (۱۳۹۳). دوست دانای دختران باشید. بهداشت مادران، شماره ۲۷؟

محمدیون، صدیقه. (۱۳۷۵). رابطه فقدان پدر با خویشتن‌پنداری در دانش‌آموزان شاهد و مقایسه آن با دانش‌آموزان غیر شاهد در مقطع راهنمایی مدارس شاهد تهران و گنبد کاووس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.

مهدوی، محمدصادق و میرسادو، طاهره. (۱۳۸۱). تأثیر فقدان پدر بر خانواده، مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر فوت پدر بر آسیب‌های اجتماعی نوجوانان. پژوهش‌نامه علوم انسانی، ویژه‌نامه جامعه‌شناسی، شماره ۳۵، صص ۲۳۸-۲۱۱.

میثاقی، ابراهیم. (۱۳۷۶). بررسی رابطه فقدان پدر با میزان اضطراب و افسردگی دانش‌آموزان مقطع دبیرستان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) استان تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.

نجفی علمی، محمود. (۱۳۸۹). فناوری اطلاعات، نوجوان و بحران هویت. *ره/آورد نور*، دوره ۹، شماره ۳۲، صص ۱۲-۳۲.

نوابی نژاد، شکوه. (۱۳۶۲). رفتارهای بهنجار و نابهنجار کودکان و نوجوانان و راه‌های پیشگیری و درمان نابهنجاری‌ها. تهران: انجمن اولیا و مربیان.

نیسی، عبدالکاسم، نجاریان، بهمن و پورفرجی، سید فرج. (۱۳۸۰). مقایسه عملکرد تحصیلی، سلامت روانی و جسمانی دانش‌آموزان پسر فاقد پدر با توجه به نقش تعدیل‌کننده حمایت اجتماعی در پایه اول شهرستان اهواز. *علوم تربیتی و روان‌شناسی*، دوره ۸، شماره‌های ۴ و ۳، صص ۶۸-۸۶.

یوسف‌پور، نرگس، اکبری، احمد، آهنگری، الهه و ثمری، علی اکبر. (۱۳۹۶). بررسی اثربخشی روان‌درمانی مبتنی بر بهبود کیفیت زندگی بر کاهش افسردگی مبتلایان به سوگ پیچیده. کنفرانس پژوهش‌های بالینی و مشاوره، تهران.

Adams, S. (1997). *Psychology of children deprived of a father*. Translated by Khosro Bagheri & Mohammadreza Attaran. Tehran publishing: Manadi Tarbiat Cultural Institute. (In Persian)

Azadi, M. (2006). Divorce and its relation to children's mental health. *Journal of Bar Association*, 53(109), 0-0. (In Persian)

Bailley, E., Katherine, D., Michael, J. & Kral, S. (2000). Factor structure of the grief experience questionnaire (GEQ). *Journal of Death Studies*, 24(8), 721-738.

Bartlett, C. J. & Horrocks, J. E. (1958). A study of the needs status of adolescents from broken homes. *The Journal of Genetic Psychology*, 93(1), 153-159.

Behrouz, B. (2016). The effectiveness of group therapy and acceptance and commitment (act) on post-traumatic stress disorder (ptsd) coping style and self-efficacy in girls with abnormal grief. *Journal of Clinical Psychology*, 4(7), 81-92. (In Persian)

- Bireda, A. D. & Pillay, J. (2018). Perceived parent–child communication and well-being among Ethiopian adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*, 23(1), 109-117.
- Cerel, J., Fristad, M., Verducci, J. & Weller, E. (2006). Childhood bereavement psychopathology in the two years post parental death. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 45, 681-690.
- Chapman, M. (1977). Father absence, stepfathers, and the cognitive performance of college students. *Journal of Child Development*, 48(3), 1155-1158.
- Cohen, J. A., Mannarino, A. P. & Staron, V. R. (2006). A pilot study of modified cognitive-behavioral therapy for childhood traumatic grief (CBT-CTG). *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45(12), 1465-1473.
- Darling, N. & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Journal of Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Emami Sigaroudi, E., Dehghan Naieri, N., Rahnavard, Z. & Nouri, S. (2013). Qualitative research methodology: Phenomenology. *Journal of Comprehensive Nursing and Midwifery*, 22(2), 56-63. (In Persian)
- Esmailpour, K. & Bakhshalizadeh Moradi, M. (2014). Intensity of grief reactions due to the death of first-degree relatives. *Journal of Iranian Psychiatry and Clinical Psychology*, 8(4), 33-36. (In Persian)
- Fazel, A. (2003). Relationship between family efficiency and coping strategies with adolescent orphans in Tehran. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaiea, Iran. (In Persian)
- Glading, S. (1998). Family therapy, history of theory and application. Translated by farshad bahari. Tehran publishing: Tazkieh. (In Persian)
- Golkari, T., Kalantari, M. & Abedi, A. (2015). The effect of behavioral psychological interventions on emotional and behavioral problems of adolescent girls deprived of a father. *Journal of Knowledge and Research in Applied Psychology*, 15(57), 16-24. (In Persian)
- Guilamo-Ramos, V., Jaccard, J., Dittus, P. & Bouris, A. M. (2006). Parental expertise, trustworthiness, and accessibility: Parent-adolescent

communication and adolescent risk behavior. *Journal of Marriage and Family*, 68(5), 1229-1246.

Hogan, N. S., Worden, J. W. & Schmidt, L. A. (2004). An empirical study of the proposed complicated grief disorder criteria. *OMEGA: The Journal of Death and Dying*, 48(3), 263-277.

Jackson, S. & Goossens, L. (2020). *Handbook of adolescent develop*. London: Psychology Press.

Javidkheiri, S. (2017). The effect of mindfulness-based cognitive therapy group training on adjustment and anger control skills in adolescent girls in dormitory complex. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaiea, Iran. (In Persian)

Kahndani, A., Shirazi, F. & Asgari, F. (2016). Adolescence and its relation to identity crisis. International congress of Psychology and culture of life. Tehran. (In Persian)

Kheirkhah, M., Makari, H., Neisani Samani, L. & Hoseini, A. (2014). The relationship between anxiety and self-esteem in adolescent girls. *Journal of Iranian Nursin*, 26(88), 19-29. (In Persian)

Khodayarifard, M. & Abedini, I. (1995). A report on a case of psychodynamic treatment of panic disorder with a focus on their subject and psychological relationships. *Journal of Psychology and Educational Science*, 2(35), 39-61. (In Persian)

Khosravi, Z., Akbarzadeh, N. & Hadjian, F. (1997). The role of pathological and normal grief in the prevalence of mental disorders among adolescents. *Journal of Psychiatry Clin Psychol*, 3(1), 32-40.

Kraskian, A. A. (2016). Psychological tests; family relations index. *School of Educational Development*. London: Psychology Press.

Lotfabadi, H. (2010). *Applied Psychology of Adolescence and Youth*. Tehran: National Organization of Adolescents. (In Persian)

Mahdavi, M. & Mirsadow, T. (2003). The impact of father loss on the family, a sociological study of the impact of father's death on adolescent social injuries. *Journal of Humanities*, 35, 390-395. (In Persian)

- Malkinson, R. (2010). Cognitive-behavioral grief therapy: The ABC model of rational-emotion behavior therapy. *Journal of Psychologiske Teme*, 19(2), 289-305.
- Martin, T. & Worden, J. W. (2018). Grief counseling and grief therapy. A Handbook for the Mental Health Practitioner. New York: Springer Publishing Company.
- Mason, C. A., Cauce, A. M., Gonzales, N. & Hiraga, Y. (1994). Adolescent problem behavior: The effect of peers and the moderating role of father absence and the mother-child relationship. *American Journal of Community Psychology*, 22(6), 723-743.
- Mirzaei, F., Shakerinia, I. & Asghari, F. (2016). The associations between parent-child relationship and aggressive behavior among students. *Journal of Child Mental Health*, 2(4), 21-34.
- Misaghi, A. (1998). Investigating the relationship between fatherlessness and anxiety and depression in high school students under the auspices of the Imam Khomeini Relief Committee in Tehran province. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences. Allameh Tabatabaea, Iran. (In Persian)
- Mishra, A. & Sharma, A. K. (2001). A clinico-social study of psychiatric morbidity in 12 to 18 years school going girls in urban Delhi. *Indian Journal of Community Medicine*, 26(2), 71
- Mohammadion, S. (1997). The relationship between fatherlessness and self-concept in control students and its comparison with non-control students in the middle school of Shahed schools in Tehran and Gonbad Kavous. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaea, Iran. (In Persian)
- Motahedin, M. (2015). Be a wise friend of girls. *Journal of Success*, 27. (In Persian)
- Najafi Elmi, M. (2011). Information Technology, Adolescents and Identity Crisis. *Journal of rahavardenoor*, 9(32), 12-32. (In Persian)
- Navabinejad, S. (2018). Normal and abnormal behavior of children and adolescents and ways to prevent and treat abnormalities. Tehran: Parents and Teachers Community. (In Persian)

- Neisi, E., Najjarian, B. & Pourfaraji, F. (2002). Comparison of academic performance, mental and physical health of fatherless male students according to the moderating role of social support in the first grade of Ahvaz city. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 8(3,4), 68-86. (In Persian)
- O'Byrne, K., Haddock, C. K., Poston, W. S. & Institute, M. A. H. (2002). Parenting style and adolescent smoking. *Journal of Adolescent Health*, 30(6), 418-425.
- Offrey, L. D. & Rinaldi, C. M. (2017). Parent-child communication and adolescents' problem-solving strategies in hypothetical bullying situations. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 251-267.
- Pearce, L. D. & Axinn, W. G. (1998). The impact of family religious life on the quality of mother-child relations. *American Sociological Review*, 63(6), 810-828.
- Pershay, M. (2012). Grief in teens: Helping teens adjust to grief. Translated by Javad Mahmoudi Gharaea, Alireza Azizi & Azadeh Mirzaea. Tehran Publishing: Ghatreh.
- Piravivenk, M. (2020). Phenomenology of the way of thinking and research. *Journal of Philosophical Research*, 13(29), 127-144. (In Persian)
- Sadouk, B. & Sadouk, V. (2007). Psychiatric Summary. Translated by Farzin Rezaea. Tehran Publishing: Arjmand. (In Persian)
- Sajadian, P. (2013). Providing a structural model of risk factors for critical grief and its relationship with post-traumatic stress disorder in bereaved children and adolescents of Afghan migrants. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Science, Isfahan University of Science and Research. (In Persian)
- Soleimani, G. (2004). Investigating the absence of mother on the personality traits of orphaned and normal students. Master Thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Esfahan, Iran. (In Persian)
- Taheri, M. (2011). The relationship between parental marital adjustment and parent-child relationship with self-esteem and social skills in adolescent. Masters Degree in Clinical Psychology-Family Therapy, University of Science and Culture, Iran.

- Youngs, D. (2020). *The life-cycle in Western Europe, c. 1300-c. 1500*. Publication: Manchester University.
- Yousefpour, N., Akbari, A. & Samari, E. (2017). Evaluation of the effectiveness of psychotherapy based on improving the quality of life on reducing depression in patients with complex grief. Congress of Clinical research and counseling. Tehran. (In Persian)
- Yu, S., Clemens, R., Yang, H., Li, X., Stanton, B., Deveaux, L., ... & Harris, C. (2006). Youth and parental perceptions of parental monitoring and parent-adolescent communication, youth depression, and youth risk behaviors. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 34(10), 1297-1310.
- Zarb, M. (2004). Evaluation and cognition, adolescent behavior therapy. Translated by Mohammad Khodayari & Yasaman Abedini. Tehran Publishing: Roshd. (In Persian)

© 2022 Alzahra University, Tehran, Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International (CC BYNC 4.0 license) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

نویسندگان

s_shariatmadar@yahoo.com

آسیه شریعتمدار

ایشان استادیار مشاوره دانشگاه علامه طباطبایی و دارای چندین مقاله در مجلات مختلف داخلی و خارجی در زمینه زنان و خانواده است.

n.taghdc@yahoo00.com

نوشین تقدیسی

ایشان دارای کارشناسی ارشد مشاوره خانواده و علاقه‌مند به مطالعه در حوزه زنان و خانواده است.

